

21. Uzroci globalizacije

U glavne uzroke globalizacije spadaju **ekonomski interesi (i razvoj) multinacionalnih kompanija, razvoj informacionih tehnologija i političke promene u svetu.**

Multinacionalne kompanije su najveći izvor profita za države sveta. To su kompanije koje imaju ekspoziture u najmanje dve države sveta, a svakom tom ekspoziturom se kontroliše iz matične zemlje kompanije. Multinacionalne kompanije imaju tendenciju prelaska u transnacionalne, tj. one, čije sedište nije fiksirano. Postoje **etnocentrične** (svaka država u kojoj se nalaze ekspoziture ima svoju kontrolnu centralu), **policentrične** (svaka ekspozitura samostalno upravlja njom) i **geocentrične** (upravljanje je usklađeno globalnim sistemom) transnacionalne kompanije.

Pod ekonomskim interesima multinacionalnih kompanija se smatra težnja tih kompanija da ostvare **veći profit** putem **povećanja obima proizvodnje i racionalnom organizacijom** proizvodne delatnosti. To navodi kompanije da povećaju broj država u kojima otvaraju svoje filijale, da ih postave u države sa **jeftinom radnom snagom i države u kojima su jeftine sirovine**. To, sa druge strane, zahteva da se države ujedine kako na političkom, tako i na ekonomskom nivou, što je i glavni cilj globalizacije.

Još jedan uslov za stvaranje multinacionalnih kompanija, pa tako i globalizacije je stvaranje **globalne mreže**, preko koje se mogu razmenjivati informacije i monetarna sredstva, odnosno novac. Razvoj informacionih tehnologija je omogućilo da se ova globalna mreža stvori, ali i da se preko nje spoje kako ekspoziture neke kompanije, tako i kompanije u svrhu međusobne saradnje.

Političke promene koje su se desile krajem 20. veka su takođe uslovile globalizaciju. Pre toga, u vremenu hladnog rata svet je bio podeljen na dve političke sfere- Varšavski pakt (uticaj SSSR-a) i NATO (uticaj SAD-a). Samim tim, postojale su dve međusobno konfliktne ideologije- **socijalizam i kapitalizam**. Raspadom SSSR-a došlo je i do raspada Varšavskog pakta, čime socijalizam gubi na uticaju u korist kapitalizma, koji se brzo širi na ceo svet. Zemlje koje su bile pod uticajem SSSR-a ulaze u period tranzicije, nakon kojeg ubrzo prelaze na kapitalistički režim. Stvaraju se velike međunarodne organizacije, kojima je cilj zajedničko rešavanje konflikata i problema na globalnom nivou.

22. Dimenzije globalizacije

Postoje:

- ekonomska
- politička
- kulturna
- tehnološka i komunikacijska

- socio-strukturalna
- ekološka
- vremensko-prostorna
- demografska
- vojna

Ekonomska dimenzija se ogleda u stvaranju globalnog tržišta i multinacionalnih i transnacionalnih kompanija. Povećava se obim **proizvodnje, obim trgovine, uticaj multinacionalnih kompanija** i trgovinskih organizacija kako na ekonomiju, tako i na svakodnevni život civilizacije.

Politička dimenzija se manifestuje jačanjem **demokratije** i demokratske vlasti unutar država. Pojavom **masovnih i globalnih medija** su ljudi postali informisaniji o dešavanjima (pre svega političkim) na nivou svoje države ali i sveta, što je dovelo do toga da ljudi mogu objektivno da kritikuju/hvale vlasti i njihove aktivnosti. Ljudima su data **veća prava** u pogledu donošenja odluka i biranja vlade. Takođe, usred povećanja broja globalnih problema (ekoloških, finansijskih...) se **razvija međusobna saradnja država** i povećava uticaj međunarodnih organizacija.

Kulturnu dimenziju odlikuje stvaranje globalne kulture, tj. **masovne kulture** koja se plasira većini sveta, najčešće putem masovnih i globalnih medija. Dolazi do hibridizacije kulture, tj. **spajanja više obrazaca različitih kultura u jednu veću** (usled mešanja ljudi različitih nacionalnosti i porekla na jednom geografskom području).

Tehnološku i komunikacijsku dimenziju karakteriše pojava i razvoj **informatičkih tehnologija**, preko kojih se dalje razvijaju globalni elektronski mediji. Dolazi do većeg protoka i **obima informacija** koje su dostupne svim ljudima širom sveta.

Socio-strukturalna dimenzija se zasniva na **povećanju ekonomskih razlika** tj. jaza između najsiromašnijih i najbogatijih pojedinaca i država. Celokupna ekonomija sveta se deli u ruke malog broja ljudi, koji održavaju monopol nad svetskom ekonomijom (putem upravljanja transnacionalnih kompanija).

Ekološka dimenzija nastaje pod sve većim **antihumanističkim delovanjem tehnike**. Zagađuje se životna sredina, iscrpljuju prirodni resursi, dolazi do globalnog otopljavanja, čime se dovodi opasnost po ljudsko zdravlje. Javljaju se organizacije koje uvode **standarde i propise** kojih se fabrike i industrije moraju pridržavati kako bi se sprečile ekološke katastrofe koje nam u sve većem broju prete.

Vremensko-prostorna dimenzija označava **povećanje brzine saobraćaja** (kako fizičkog tako i informacionog). Vreme prenosa **informacija i dobara** se drastično smanjuje i odvaja od prostornih granica.

Demografska dimenzija se karakteriše povećanim **brojem migracija** kako na interkontinentalnom, tako i na lokalnom planu. Ljudi migriraju usred promene radnog mesta, izbijanja rata u matičnoj državi, ali i privremeno (turistički), radi posete drugih krajeva i kultura.

Vojna dimenzija se ogleda u stvaranju vojnih **diplomatskih veza među državama** (radi zaustavljanja i sprečavanja izbijanja rata). Apsurdno tome, dolazi i do **razvoja ratne industrije** i trgovine njenih dobara, usred straha od ponovnog nastanka ratova svetskih razmera.

23. Otudjenje u radu i tehnologija

Za objašnjenje pojave i nastanka otuđenja u radu se posebno zalagao nemački filozof Karl Marks. Marks je smatrao da upravo rad najbolje potvrđuje čoveka, i to dvostruko - kao pojedinca i kao društveno biće. S obzirom da rad zahteva ulaganje individualnih sposobnosti i kreativnosti pojedinca, čovek se potvrđuje kao biće sposobno da stvara i zadovoljava **svoje potrebe putem svojih veština**. S druge strane, proizvodi rada čoveka doprinose **opštoj društvenoj dobrobiti**, čime se čovek potvrđuje i kao društveno biće.

Pod osnovnim uzrocima otuđenosti u radu u kapitalizmu Marks navodi uvođenje **privatizacija sredstava proizvodnje, proizvodnju za tržište, podela rada i mehanizacija procesa proizvodnje**.

Privatna svojina na sredstvima za proizvodnju pretvara radnika u **najamnu radnu snagu**. Radnik radi za najamninu, kako bi svom kapitalističkom gospodaru **uvećao kapital**. Time se radnik otuđuje kako od procesa rada, tako i od proizvoda u čijoj proizvodnji učestvuje. Radnik postaje samo sredstvo uvećanja tuđeg kapitala, bez osećaja da se svojim radom **individualno i društveno potvrdio**.

Radnik koji radi u sistemu proizvodnje za tržište, odnosno robne proizvodnje stvara proizvode koji služe tržištu, a ne njemu. Plodovi rada **radnika se ogledaju u njegovoj plati**, koja postaje **osnovni podsticaj** za dalji rad u tom sistemu. Radnik se potvrđuje novcem, a ne proizvodom koji proizvodi. Po Marks, takav sistem je pretvorio **novac** u osnovno merilo ljudskih vrednosti.

Podela rada je dovela da se proces proizvodnje podeli na manje **podprocese**, čime je i ljudski rad podeljen. Radnik obavlja jedan **rutinski i bezlični** posao koji je deo veće celine, ali koju on ne može da oseti. Užestručan rad na nekom procesu proizvodnje izoluje radnika od celine, pa radnik svoj rad **poistovećuje sa kompanijom, koja tu celinu stvara**. Kod takvog radnika sve je **parcijalno**- njegov rad, njegova svest o organizaciji u kojoj radi i društvu u kom živi.

Mehanizacija procesa proizvodnje je dovela do toga da mašina više nije alat radnika, nego radnik mašini. Radnik postaje dodatak mašini, **nije u stanju da iskoristi vlastiti potencijal i veštinu**. Mašine su uvek perfektnije od čoveka, **menjaju radnika u procesu rada** do mere gde radnik postaje višak pored mašine.

Sa aspekta tehnologije, očigledno je da je razvoj tehnologije bio glavni uzrok otuđivanja na radu. Tehnologija menja poziciju radnika u procesu proizvodnje- ona je preciznija, brža, efikasnija i jeftinija, bez prirodnog ograničenja radnika (glad, žeđ, umor, bolest...). Radnik postaje dodatak mašini, koja diktira tempo njegovog rada. Taj bezličan rad radnika ne zahteva **veliku veštinu ili kreativnost, ne ispunjava ga i ne navodi na usavršavanje**. Brz razvoj tehnologije i njeno usavršavanje dovodi do **nestabilnosti radnih mesta, straha od otpuštanja** i gubitka radnog mesta. Više ne postoje stalna radna mesta, ljudi moraju fleksibilno i po potrebi da se usavršavaju u svojoj struci kako bi išli u korak sa razvojem tehnologije.

Po istraživanjima **Roberta Blaunera**, stepen razvoja tehnologije i otuđenost na radu su linearno zavisne, tj. sve veći stepen razvoja tehnologije dovodi do sve veće otuđenosti u radu i obrnuto. Delatnosti u kojima se zahteva ljudska kreativnost i veština (poput grafičke umetnosti), delatnosti u kojima čovek kontroliše mašine i delatnosti koje zahtevaju međusobnu saradnju radnika pružaju veće zadovoljstvo radnika u odnosu na delatnosti u kojima je radnik pasivan i izolovan od ostatka procesa proizvodnje i ostalih radnika (poput rad na pokretnoj traci).

24. Otuđenje belih kragni, rada i dokolice

Otuđenje belih kragni se ogleda u otuđenju nemanuelnog radnika od samog sebe. Naime, povećanjem broja belih kragni se stvara još jedan proizvodni sektor, **tercijarni** sektor, kojeg karakteriše pre svega **veština radnika sa ljudima, a ne proizvodom**.

Dakle, bele kragne su tu da plasiraju i prodaju proizvod, koristeći svoju ličnost i veštinu ovlađivanja nad drugim ljudima. **Ličnost postaje tržišna roba** kao i svaki drugi proizvod, stvara se „tržište ličnosti“, kako je tu pojavu nazvao američki sociolog Rajt Mils.

Francuski sociolog **Andre Gorc** objašnjava kako otuđenost u radu prouzrokuje i otuđenost u dokolici. **Otuđenje u radu**, koje se ogleda u što većoj **izolovanosti radnika od proizvoda, proizvodnog procesa i opšte nezadovoljnosti i neispunjenosti rada**, dovodi do toga da čovek traži svoju potvrdu u dokolici. Međutim, ni tu nema izuzetka u otuđivanju- radniku se plasiraju jeftini **proizvodi industrije zabave**, koji služe da bi pokrili i maskirali čovekove stvarne duhovne potrebe. Čoveku se pružaju **sredstva za zaborav od stvarnih problema**, a ne sredstva koja te probleme aktivno rešava. Čovek se otuđuje i kao radnik i kao potrošač.

Nemački filozof i sociolog **Herbert Merkuze** deli pesimističke poglede na društvo sa Gercom. On smatra da rad u modernom industrijskom društvu **zaglupljuje**, a radnikova dokolica još produbljuje tu zaglupljenost. Ljudi svoju samopotvrdu nalaze u **materijalnim stvarima**, u novcu koji troše na njih, a ne u svojim odnosima sa drugima. Napominje da društvo živi i kupuje po ugledu na reklame- vladajuća klasa putem tih reklama **kontrolise svoje radnike-rob**ove, čineći njihov bezličan i dosadan rad prihvatljivijim.

25. Kriminal belih kragni

U kriminal belih kragni spadaju **utaja poreza, malverzacija u prodaji nekretnina, hartije od vrednosti, prodaja opasnih i neispitanih proizvoda, pranje novca** i još mnogi zločini čiji je cilj obogaćivanje višeg staleža društva. Ovaj termin je uveo američki sociolog Edwin Saderlend, što i priliči njegovom poreklu- u **SAD-u** se ova vrsta kriminala vrlo često zapaža, s obzirom da je broj belih kragni u toj državi jedan od najvećih na svetu. Ova vrsta kriminala je **mnogo štetnija** od kriminala koji čini niži stalež društva, poput sitnih krađa i provala. Pored kriminala belih kragni postoji i **kriminal moćnih**, čiji je cilj takođe nelegalno sticanje bogatstva korišćenjem svog položaja u vlasti, kao i **korporacijski kriminal**, koji ima najveći (negativan) uticaj na niže staleže.

Korporacijski kriminal se ogleda u čistom **nepoštovanju zakonskih propisa**, bilo administrativnih, ekoloških, finansijskih ili proizvodnih. Neki od oblika ovog kriminala su **utaja poreza, zagađenje životne sredine** (kao posledica neregulisane proizvodnje), **nehumani radni uslovi, neisplaćivanje plata radnika, plasiranje opasnih i netestiranih proizvoda...** Korporacijski kriminal je **globalnog karaktera**, što znači da se odvija na svetskom nivou i samim tim ima i posledice po ceo svet.

26. Kriminal u sajber prostoru

Kriminal u sajber prostoru tj. sajberkriminal je tehnološki kriminal koji se odvija uz pomoć informacionih tehnologija. Nastao je pod uticajem razvoja informacionih tehnologija i IT sektora. Razlikuje se devet glavnih tipova sajberkriminala:

- (N) ilegalno **priključivanje** na telekomunikacione sisteme: prisluškivanje i špijunaža putem telekomunikacija
- (N) elektronski **vandalizam i terorizam**: napadi na računarske sigurnosne sisteme
- (NN) **krađa** telekomunikacionih usluga: krađa telekomunikacione opreme i resursa
- (NN) kršenje **autorskih prava**: piraterija, plagijatorstvo...
- (N) širenje pornografskih i **uvredljivih sadržaja** na internetu
- (NN) **prevare** putem telemarketinga: lažno reklamiranje proizvoda i usluga
- kriminal u elektronskom **transferu novca**: krađa valute i ličnih podataka primaoca i pošiljaoca
- elektronsko **pranje novca**: prebacivanje ilegalnog novca iz naizgled legalnih izvora kako bi se prikrilo njihovo ilegalno poreklo
- podrška unapređivanju **kriminalnih zavera**: širenje lažnih informacija kako bi se prikrila kriminalna dela kako u sajberprostoru, tako i u fizičkom prostoru

Sajberkriminal se može podeliti u dve glavne grupe: **nasilni** (špijunaža, elektronski vandalizam i terorizam, dečja pornografija...) i **nenasilni** sajberkriminal (plagijatorstvo, lažno reklamiranje, piraterija, neovlašćen pristup informacijama...).

27. Uticaj čoveka na prirodu i zagađenje životne sredine

Odnos čoveka i prirode se tokom milenijuma konstantno menjao, pa je i njihov međusobni uticaj podlegavao istim promenama.

Na početku je priroda imala značajniji uticaj na čoveka nego on na prirodu. Čovek je **zavisio od prirode** i njenih plodova kako bi opstao. Najpre je sakupljao šumske plodove i gotove proizvode prirode (**sakupljačka privreda**), a kasnije je omogućio sebi i ishranu ribom i mesom (**lov i ribolov**).

Nakon toga, čovek je počeo da se bavi **poljoprivrednom proizvodnjom**, što je bio prvi znak potčinjavanja prirode u njegovu korist. Čovek je stavio u svoje ruke kontrolu nad izvorima hrane, ali samim tim je počelo i **uništavanje prirode** (naravno, u mnogo blažoj meri) uništavanjem šuma radi stvaranja i **širenja plodne zemlje**. Međutim, ovim su se namirivale samo osnovne egzistencijalne potrebe ljudi, čime priroda nije bila drastično ugrožena.

Međutim, pojavom industrije i **kapitalističkog** načina proizvodnje dolazi do drastičnog uništavanja prirode. Proizvodi se mnogostruko više proizvoda nego što postoji **realna potreba**,

industrije se ne pridržavaju **ekoloških propisa** za njihov rad (koje su inače kasno stupile na snagu) i ne postoji osećaj odgovornosti, s obzirom da se zagađuje okolina van geografskog okvira industrijskih postrojenja. **Neposredno**, industrija utiče na prirodu time što je zagađuje putem izduvnih gasova, štetnih isparenja, akumulacijom otpada, a **posredno** time što povećava broj stanovništva, čime se mora oslobađati više prirodnog prostora. I posredno i neposredno uništavanje prirode dovodi do degradacije životne sredine koja se ogleda u zagađivanju životne sredine, istrošenosti prirodnih resursa i stvaranju tehnoloških rizika koji ugrožavaju zdravlje ljudi.

Zagađenju vazduha doprinose i industrijska isparenja i gasovi, kao i izduvni gasovi termoelektrana koje obezbeđuju kućno grejanje. Hemijske industrije i metaloprerađivačke industrije su takođe veliki zagađivači vazduha.

Zagađivanje vazduha dovodi i do **zagađenja vode, putem kiselih kiša** koje se stvaraju spajanjem štetnih gasova sa kišom. Pored kiselih kiša, zagađivanje vode se ostvaruje putem **kanalizacije**, otpadnih industrijskih voda i korišćenjem raznih poljoprivrednih sredstava (**pesticida, herbicida...**) koji ulaze u podzemne vode.

Zagađivanje okoline otpadom se ogleda u **neregulisanom odlaganju** kućnog i industrijskog otpada (njihovo bacanje u okolinu, vode...), kao i ograničenom reciklažom tog otpada.

28. Istrošenost resursa, rizik i životna sredina

Istrošenost resursa se ogleda u istrošenosti kako obnovljivih, tako i neobnovljivih prirodnih resursa. U **neobnovljive** prirodne resurse spadaju oni, koje priroda ili čovek ne može obnoviti poput fosilnih goriva i mineralnih sirovina.

U **obnovljive** spadaju one koje priroda može proizvesti, poput vode, zemljišta i biljaka. S obzirom da današnja industrija se još uvek oslanja većinski na neobnovljive izvore, njihova istrošenost je već **alarmantna**- tako na primer, istrošenost nafte je dovela do toga da naučnici predviđaju kompletan nestanak ovog resursa već za otprilike 30 godina.

Poljoprivreda i **korišćenje zaštitnih sredstava** su doveli do zagađenja zemlje i **razaranja tla**. Posledica ovoga je uništavanje biljnog i životinjskog sveta, koji zavisi od zemljišta i tla koje ga hrani i nudi sklonište. Razaranjem tla će se povećati broj pustinja, koje ne mogu podstaći razvoj ni biljnog, ni životinjskog sveta.

Međutim, najveće iscrpljavanje resursa se desilo na polju **šuma**, koje osim što nude prirodni resurs neophodan u velikom broju **industrija**, takođe snabdevaju ljude **kiseonikom**, bez kojeg ne mogu preživeti. Veliki **požari, masovno** i ilegalno uništavanje i seča šuma predstavljaju ekološku katastrofu za ceo živi svet.

Rizici koje je zagađenje i uništavanje životne sredine donelo su **globalno zagrevanje, proizvodnja genetski modifikovane hrane i sve češće ekološke nesreće**.

Globalno zagrevanje je goreća tema svetskih ekologa, ali i političara i aktivista. Nastaje usred oslobađanja velikih količina **izduvnih gasova**, koje prouzrokuju stvaranje efekta stalene bašte. Prosečna **temperatura** na zemlji se konstantno povećava, čime se uzrokuje otapanje glečera na polovima i **povećanje nivoa mora** - to prouzrokuje **klimatske promene** koje su sasvim nepredvidive, ali sasvim sigurno negativne, čak kobne po živi svet.

GMO hrana je nastala sa željom da se smanji **stepen gladi** u svetu, ali je donela negativne posledice po zdravlje čoveka. Genetska modifikacija biljaka i životinja po potrebi čoveka je dovela do željenog rezultata (**većeg prinosa, veće mesnosti životinja...**), ali se preko kasnijih ispitivanja dokazalo da isto tako **negativno utiče** na konzumera. Ova oblast sama po sebi još uvek nije dovoljno ispitana, pa su i posledice takve proizvodnje nepoznate.

Ekološke nesreće su takođe veliki rizici koji prete da unište živi svet. Jedna od najpoznatijih je nesreća u Černobilju, koja je imala kobne posledice ne samo za ljude, nego i za živi svet - dan danas je taj kraj praktično mrtav, bez velike šanse za obnavljanjem i takvo stanje se očekuje još minimum 20.000 godina. Ekološke nesreće nastaju kada **tehnika zakaže**, tj. usred nepouzdanosti mašina i tehnike. Paradoksalno, da bi se rešio problem degradacije životne sredine, potrebno je razvijati tehniku, iako je ona bila i njen uzrok.

29. Informacione tehnologije i efikasnost sistema obrazovanja

Efikasnost sistema obrazovanja putem informacionih tehnologija se ogleda u primeni informacionih tehnologija u **učenju**, stvaranje **virtualne nastave** i **ubrzanju procesa preuzimanja novih saznanja**.

Primena informacionih tehnologija u obrazovnom sistemu omogućava stvaranje **multimedijalnog oblika nastave**, koji je sam po sebi kvalitetniji od tradicionalnog načina nastave. Informacione tehnologije ubrzavaju proces učenja i olakšavaju ga, a takođe omogućavaju da se stečena znanja **dopunjavaju i nadograđuju** znanjima koje nude te informacione tehnologije, specifično internet. S obzirom da se nastava odvija elektronskim putem, ovakav način obrazovanja omogućava da se na jedno predavanje uključi **veliki broj učenika** bez prostornih ograničenja i da nastavu prate učenici iz **svih krajeva sveta** - dakle, ovim vidom učenja se ruše prostorne granice koje postoje u tradicionalnom načinu obrazovanja.

Pored toga, upotreba informacionih tehnologija u procesu obrazovanja omogućava **edukaciju na više polja** - programeri mogu da nauče i jezike, medicinar i programiranje... Ljudima se daje na izbor više **kurseva** koje mogu da pohađaju u odnosu na njihove interese i odabrano zanimanje. Na taj način se stvara **fleksibilna radna snaga** koja je u stanju da fleksibilno uči nove stvari kako bi išla u korak sa tržišnim potrebama - stvaraju se radnici bez portfelja koji relativno lako mogu da menjaju radna mesta.

Na kraju, sve to dovodi i do razvoja i pojave **novih naučnih i tehničkih saznanja**. Ljudi mogu iz jedne velike riznice informacija koje im pružaju informacione tehnologije da sakupe informacije o postojećim saznanjima, i onda na osnovu njih da usavršavaju i stvaraju nove. Ta nova saznanja se nakon toga **dele svima**, kako bi se taj lanac nastavio. Zato je od ključnog značaja da **manje razvijene države** ulažu u informacione tehnologije i podstiču da se one koriste u obrazovne svrhe, kako bi se uključili u proces stvaranja novih saznanja - država postaje ekonomski razvijenija, a svet bogatiji za još jedno saznanje.

30. Informacione tehnologije i nejednakosti – digitalni jaz

Digitalni jaz je pojam koji se posmatra u užem i globalnom značenju (podelu je načinio američki sociolog Filip Gorski). U **užem**, digitalni jaz predstavlja nejednakost u pristupu informacionim tehnologijama u odnosu na **starost, pol, visinu prihoda i stepen obrazovanja**. **Globalni** digitalni jaz označava nejednakost u pristupu informacionim tehnologijama u odnosu na **zemlju porekla i odnosa te zemlje sa ostatkom** po pitanju slobodnog pristupa tim tehnologijama. U užem smislu, digitalni jaz se primećuje u tome, da je **ženama** kako fizički, tako i u pogledu digitalnog obrazovanja još uvek u nekim zemljama zabranjeno ili ograničeno korišćenje informacionih tehnologija u tu svrhu. Takođe, **starosna grupa** tj. uzrast kontroliše da li je neki sadržaj dostupan samo odraslima ili svim starosnim grupama podjednako. Primera radi, postoje stranice i pojedini sadržaji na nekim stranicama (npr. video igre na Steam platformi) koji su dostupni isključivo starijim od 18 godina. **Pay for view** sadržaji koji postoje na internetu su dostupni samo onima koji su u stanju da plate određenu svotu novca za taj sadržaj, zbog čega je nekima koji imaju niske prihode onemogućeno pristupanje tom sadržaju. Takođe, određene **afričke države** zbog ekstremno niskih prihoda nisu u stanju da priušte računar ili mobilni telefon, koji danas čine svakodnevnicu skoro svih srednje i visoko razvijenih država sveta.

Sa **globalnog aspekta**, digitalni jaz se ogleda u tome da određene informacione tehnologije i sadržaji nisu dostupni svim državama sveta. Tako na primer, postoje internet sadržaji koji su dostupni samo u odabranim državama zbog **cenzure** koju nameću neke države. Kompanija **Huawei** je zbog prošlegodišnjih konflikata ukinula Google platformu na svojim uređajima i ne prodaje svoje proizvode na teritoriji SAD-a – američkim građanima je time onemogućen pristup toj tehnologiji.

Najbolji primer i dokaz digitalnog jaza je **Severna Koreja**. Zbog izuzetne izolovanosti i stroge cenzure, stanovništvu te države je zabranjen pristup **internetu**, kao i **internacionalni pozivi** ka drugim zemljama. Samo elita države je u mogućnosti da kupi računar i telefon, a i oni su često zastareli u odnosu na ostatak sveta. Nemaju pristup **kablovskoj** televiziji- postoji 4 TV kanala koji su dostupni, i koji većinski prikazuju propagandni materijal. Nijedna nama poznata kompanija koja prodaje tehnologiju i uređaje ne izvozi svoje proizvode u Severnu Koreju- većina stanovništva ne poznaje **Apple, Samsung, Asus...**

31. Kulturna reprodukcija kao oblik nejednakosti (učiti kako ne raditi)

Kulturna reprodukcija je ustvari reprodukcija društvene strukture- **održavanje odnosa i razlika između niže, srednje i više klase društva**. Obrazovanje, iako po svom cilju humanističke prirode igra presudnu ulogu u kulturnoj reprodukciji. **Obrazovanje** u teoriji stvara “sistem **jednakih šansi**” (meritokratija), gde se pripadnici niže klase mogu obrazovati i steći uslov za visoke društvene položaje, tj. ulaz u srednju i višu klasu društva. Međutim, u praksi, obrazovanje često čini protivrečno. Uticaj obrazovanja na kulturnu reprodukciju je posebno izučavao francuski sociolog Pjer Burdije. Pjer je uočio presudni odnos između **kulturnog kapitala** i klasne pripadnosti, kao i odnos kulturnog kapitala sa stepenom obrazovanja. Kulturni kapital je pojam koji označava **veštine, znanja i obrazovanje** koje pojedinac poseduje. Postoji **otelovljen** (talent, urođene sposobnosti), **objektivizovan** (knjige, muzički instrumenti, informacione tehnologije) i **institucionalizovan** (diplome, priznajnja) kulturni kapital. Institucionalizovan kulturni kapital je

posebno važan za kulturnu reprodukciju, jer putem diploma i priznanja se dolazi do viših i boljih pozicija na poslu, a samim tim i u društvu.

Tačnije, količina kulturnog kapitala koja je u posedu pojedinca određuje i stepen njegove obrazovanosti, kao i pripadnost nekoj društvenoj klasi. Sa druge strane, **kućno vaspitanje** kao jedan oblik kulturnog kapitala postavlja pripadnike više klase u bolji položaj, jer je kućno vaspitanje više klase naklonjen ka dominantnoj klasi, koja je smatrana kao legitimna i najbolja. Pripadnici niže klase moraju pokazati više truda i istrajnosti u obrazovanju kako bi se domogli više klase, ali takođe su i u većem iskušenju da **prekinu proces obrazovanja** i prihvate manje plaćene i cenjene poslove zbog konkurencije koju im nameće viša klasa.

Osim klasnih razlika, obrazovanje reprodukuje i **polne razlike** među radnicima. Devojke se češće opredeljuju za prekid studija i obrazovanja kako bi se bavili srednje ili nisko plaćenim poslovima, za koje su često prekvalifikovani. Češće biraju fakultete koji su niže po hijerarhiji, jer osećaju veći pritisak kako od uticaja više klase, tako i uticaja „dominantnijeg“ muškog pola.

Jedan zanimljiv fenomen u ovom polju je zapazio sociolog Mertin Mek an Gejl u svojem istraživanju u školi Parnell u Zapadnom Midlendsu 1994. godine. Istraživao je odrastanje momaka u toj školi, posebno grupu momaka koje je nazvao „**mačo momci**“. Mačo momci su bili delikventski nastrojeni dečaci koji su se neprijateljski odnosili prema obrazovanju i školskom sistemu. Naime, to je bila generacija momaka čiji očevi su zarađivali od fizičkog rada, koji je bio cenjeniji i koji se smatrao pravim muškim poslom. To su bili momci radničke klase, nisu bili posebno zainteresovani za svoje obrazovanje, već su gajili uverenja da pre svega treba da razviju svoju muškost. Kako su oni bili neprijateljski nastrojeni prema školi, tako je i škola bila strožija prema njima. Po njihovom mišljenju, obrazovanje je ženski posao, nije dostojan jednog muškarca kao jačeg i dominantnijeg pola. Mek an Gejl je ovakav stav i pojavu nazvao „krizom muškosti“- mačo momci su težili da žive u vremenu kada je fizički rad bio cenjen, a muškost bila merena njihovom fizičkom jačinom.

32. Materijalno stanje porodice kao oblik nejednakosti

Iako je obrazovanje u teoriji pravedan i meritokratski sistem, iza te fasade krije se razlog stalnih društvenih nejednakosti i njene reprodukcije iz generacije u generaciju. Pre svega, **materijalno stanje porodice i klasna pripadnost** porodice je jedan od ključnih faktora koji utiču na sveopšti uspeh nečijeg obrazovanja. Američki sociolog Džejms Kolman je u svojim istraživanjima američkog obrazovnog sistema došao do zaključka da je kako klasna, tako i etnička pripadnost uticala na uspeh u učenju- **belci i azijski** Amerikanci su bili uspešniji nego crnci. Zaključio je da je to posledica **kućnog vaspitanja, okoline** u kojoj žive i krug **vršnjaka** sa kojima se druže.

Američki sociolozi Samuel Boulz i Herbert Gintis su takođe istraživali odnos između uspeha u školovanju sa koeficijentom inteligencije (**IQ**) i nagradama koje se stiču u odabranom zanimanju. Pre svega, pokazali su da stepen IQ ne uzrokuje **siguran uspeh u školovanju i poslu**, već na to pre svega utiče porodično poreklo, tj. klasna pripadnost porodice. Deca iz ovakvih porodica generalno imaju viši IQ, ali je on samo posledica dužeg obrazovanja koje mu porodica nameće.

Drugi zaključak koji su doneli ovi sociolozi je da IQ nije nužno razlog **višeg ili manjeg primanja** na nekom poslu (nagrada na poslu). Opet vuku paralelu između porodičnog porekla i tih nagrada- dokaz tome je da postoje ljudi koji su prekvalifikovani za svoj posao, a takođe i oni

koji realno i nisu. Kada bi se dali svima isti uslovi za obrazovanje i isto vreme obrazovanja (što nije moguće baš zbog razlika u poreklu i klasnoj pripadnosti) **dokazalo** bi se da deca niže klasne pripadnosti mogu da nadmaše svojim kvalifikacijama decu sa višom klasnom pripadnošću.

Na kraju, Boulz i Gintis zaključuju da **rasa, pol i klasna** pripadnost su glavni faktori koji utiču na visinu prihoda na nekom poslu, kao i pozicioniranju radnika na hijerarhiji preduzeća. Pripadnici više klase češće dobijaju **više pozicije sa višim prihodom**, što znači da opšta kvalifikacija za taj posao nije presudni faktor. Time su ovi sociolozi dokazali da samo obrazovanje, iako predstavljeno meritokratski i pravedno, je samo alat za **produbljavanje društvenih nejednakosti i reprodukciju društvenog sistema**. Klasa i ugled se nasleđuje, povlastica rađa povlasticu.

33. Socijalna facilitacija, zabušavanje i deindividuacija

Postoje tri vrste ponašanja pojedinca u grupama:

- socijalna facilitacija
- socijalno zabušavanje
- deindividuacija

Socijalna facilitacija je sklonost pojedinca da u grupnom okruženju, gde je moguće proceniti njegov individualni učinak **bolje obavlja lakše i dobro uvežbane zadatke, a lošije teže zadatke**. Ova pojava se dešava zbog urođene čovekove potrebe da se dokaže kao individua u grupnom okruženju. Čovek je socijalno biće koje teži ka **naklonosti** ostalih, zato prisustvo ostalih izaziva pobuđenost kod njega. Iz tog razloga mu zadaci koje je višestruko radio i koji su generalno lakši bolje obavlja, a zadaci koji zahtevaju **više vremena i posvećenosti** (zbog nedostatka tog vremena) mu idu teže.

Socijalno zabušavanje je sklonost pojedinca da u grupnom okruženju, gde nije moguće proceniti njegov individualni učinak bolje obavlja teže zadatke, a lošije jednostavne. Ova osobina se posebno primećuje kod individua koje su vezane za grupu (sportisti koji igraju grupne sportove), jer oni čine jedan operativni deo te grupe, pa samim tim i njegov **zadatak je samo deo** jedne celine.

Deindividuacija je proces u kome pojedinac u grupi gubi svoj identitet i osećaj lične odgovornosti i stapa se sa grupom kojoj pripada (**gubi svoj identitet kako bi ga zamenio grupnim identitetom i stopio se sa grupnom normom**). Deindividuacija dovodi do fenomena grupne zaslepljenosti, tj. pojave u kojoj pojedinac privržen nekoj grupi usvaja striktno grupne norme i grupna mišljenja. Karakteristike **grupne zaslepljenosti** su osećaj **neranjivosti** (jedan za sve, svi za jednoga), **neporušivo verovanje u ispravnost rada grupe** (iako objektivno to ne mora da znači), **odbijanje stavova i informacija** koje su suprotne grupnoj odluci, pritisak na članove grupe da se **konformistički** ponašaju (praktično da izgube lični identitet i usvoje grupni) i **stereotipizovanje** članova koji nisu u toj grupi (članove drugih grupa ili članova koji su se otrgli od grupe). Sekte (pogotovo u prošlom veku poput *Heaven's Gate* sekte) su se koristile ovakvim taktikama, koje su po svojoj prirodi manipulativne.

34. Konformizam i socijalni uticaji

Konformizam je vid socijalne interakcije u kojem se pojedinac prilagođava ponašanju i **normama** koje se od njega očekuju, ili prilagođavanje grupi i grupnim normama. To je promena stavova i mišljenja usled uticaja (realnog ili zamišljenog) ljudi. Konformizam je posledica čovekove socijalne prirode, njegove težnje da osvoji širu **naklonost** ljudi i postane cenjeni član neke grupe. Konformizmom čovek dobija na **samopoštovanju** (zbog prihvatanja od strane grupe), osećaju veće **vrednosti i pozicije** u društvu i grupi. Često je posledica **izbegavanja sukoba** (gde pojedinac kako bi izbegao konflikt prihvata grupno mišljenje, iako ono bilo netačno), pojave situacije **lice u lice** (gde pojedinac koji se nalazi u grupi usvaja grupna mišljenja, dok van pogleda te grupe tj. anonimno izražava druga) i povećane **svesti o sebi** (gde pojedinac koji ima drugačija i protivna mišljenja u odnosu na grupu dobija negativni subjektivni osećaj o sebi, pa pribegava grupi). Čovek koji se konformiše sa grupom dobija šire prihvatanje, a tim i potkrepljenje da nastavi da se konformiše sa grupom, bez obzira da li su njene norme objektivno negativne ili pozitivne.

Postoje dve vrste socijalnog uticaja:

- informativni i
- normativni socijalni uticaj

Informativni socijalni uticaj se javlja u situacijama u kojima pojedinac **ne zna** kako da reaguje i nastupi. U tom slučaju, pojedinac pribegava **analizi** ponašanja i mišljenja drugih ljudi, koji predstavljaju izvor za njegovo postupanje u toj situaciji. Dakle, pojedinac dobija informacije o tome kako drugi postupaju u određenoj situaciji, zatim bira one, koje su po njemu (a takođe i socijalno) prihvatljive i nastoji da reprodukuje to ponašanje kod sebe.

Normativni socijalni uticaj je uticaj od strane drugih ljudi koji nas navodi na konformizam sa tom grupom. Opet je glavni podsticaj za takvo ponašanje čovekova potreba da se sviđa i da bude **prihvaćen**. Međutim, normativni socijalni uticaj ne mora da bude **privatno** prihvaćen od strane te osobe- dakle, čovek se protivrečno svom stavu ponaša kako bi zadobio javno prihvatanje, koje je u društvu u kojem živimo često bitnije od privatnog.

35. Ašov i Milgramov socijalni eksperiment

Dokaz jačine konformizma i socijalnih uticaja na ljude se najbolje mogu videti u eksperimentima američkih psihologa Solomuna Aša i Stenlija Milgrama.

Ašov eksperiment je uključio 7-8 ispitanika, od kojih je samo jedan bio neupućen u stvarnu prirodu eksperimenta, a ostatak je dobio instrukcije da povremeno daje pogrešne odgovore. Ispitanici su trebali da na osnovu tražene dužine linije izgovore broj slike sa desne strane koja odgovara dužini tražene sa leve. Naizgled jednostavan zadatak je otkrio da je čovek spreman da svoje zapažanje odbije u korist grupnog- upućeni ispitanici su davali pogrešne odgovore, dok je neupućen ispitanik pratio njihove netačne odgovore, čak iako je zapazio tačan odgovor. Kada je u grupu **pristigao još jedan neupućen ispitanik**, socijalni uticaj upućenih (koji su davali pogrešne odgovore) se drastično smanjio. Takođe, Aš je eksperiment izveo sa jednim neupućenim ispitanikom, ali mu je **naređeno da piše svoje odgovore** - s obzirom da je bio

zaštićen od grupne osude, socijalni uticaj grupe (a time i pritisak za konformizmom) se smanjio za dve trećine.

Milgramov eksperiment je zadobio široku pažnju zbog svoje kontraverznosti. Naime, Milgrama je zanimalo do koje mere će pojedinci biti poslušni autoritetu. Ideja je nastala pod uticajem drugog svetskog rata, u kome je nemilosrdno ubijano na milione jevreja, baš pod tim istim pritiskom autoriteta- onima, koji su odbijali da učestvuju u tom genocidu je pretio zatvor i smrt.

Eksperiment se odvio na američkom univerzitetu Yale. Sastojao se od 2 člana- „učenika“, koji je bio upućen u eksperiment i „učitelja“, neupućenog. Učitelj je dobio instrukcije da za svaki netačan odgovor koji učenik da uključi elektrošokove koji će do njega dospeti, a svakim sledećim netačnim se voltaža povećava.

Učitelj i učenik se nisu međusobno videli, učenik nije bio priključen na elektrode i namerno je davao pogrešne odgovore. Eksperiment je nadgledao nadležni doktor, koji je navodio učitelja da nastavi sa ispitivanjem, čak i kada je voltaža dostigla opasnu vrednost. Ispitivanje je pokazalo da 65% ispitanika je pod pritiskom doktora (autoriteta) nastavilo da daje elektrošokove koji u stvarnosti dovode čak i do smrti. **Milgram je dokazao da pod pritiskom autoriteta pojedinac, iako u oštrom neslaganju sa njim nastavlja da obavlja radnje koje mu autoritet naređuje.**

Još jedan zaključak Milgramovog eksperimenta je da kontekst situacije i sama legitimnost autoriteta takođe utiče na čovekovo postupanje i svest. Kada se pojedinac postavi pod kontrolu po hijerarhiji višeg pojedinca (u ovom slučaju doktor), tada je i pokoravanje tom autoritetu veći. **To ne znači da pojedinac nije svestan negativnog uticaja** njegovih radnji - pokoravanjem autoritetu se pod pritiskom tog autoriteta čovekove osobine i stavovi samo stavljaju u **drugi plan**.

36. Pojam, obeležja i vrste mobinga

Mobing je pojam koji se vezuje za radno mesto i predstavlja način ponašanja gde **pojedinac ili grupa psihički i/ili fizički zlostavljaju drugu osobu** u cilju eliminacije iz grupe tj. radnog mesta. Potiče od engleske reči **mob**, što označava rulju, bandu. Osnovna obeležja mobinga je da se vrši pre svega psihičko zlostavljanje koje je kontinualnog karaktera, sve dok se ne ostvari i cilj mobinga- povređivanje **dostojanstva**, degradacija **samopoštovanja** zaposlenog i na kraju i **eliminacija** sa radnog mesta. Mobing stvara, ali je i posledica neprijateljskog radnog okruženja, koje se stvara zbog konkurentnosti radnika, loše organizacije rada, netransparentnosti rada i ličnih konflikata među radnicima. Subjekti mobinga su mober (zlostavljač), žrtva i grupa za podršku žrtvi.

Postoje dve vrste mobinga:

- vertikalni i
- horizontalni mobing

Vertikalni mobing nastaje subordinacijom (potčinjenost, inferiornost radnika u odnosu na direktore, menadžere, više članove hijerarhije) između mobera i žrtve. Poseban tip vertikalnog mobinga je **bossing**, gde je direktor ili poslodavac mober, a nezadovoljni radnici žrtve.

Zaposleni služe kao grupa za podršku, ali su time i izloženi riziku da postanu dalje žrtve mobinga. Drugi tip vertikalnog mobinga je obrnuti mobing, gde su zaposleni moberi, a poslodavac žrtva. Nešto je ređi od prvog tipa.

Horizontalni mobing nastaje zbog **nedostatka hijerarhije** tj. subordinacije između mobera i žrtve. U ovom slučaju, moberi su pojedinci ili grupe zaposlenih, a žrtve kreativni i sposobni radnici. Takvi radnici predstavljaju **konkurenciju** moberima, jer su realno više kvalifikovani za taj posao i prete da im preuzmu radna mesta.

37. Socijalna stratifikacija (definicija, vrste kroz istoriju i stratifikacija savremenog društva)

Socijalna stratifikacija predstavlja **društveno raslojavanje zbog nejednakosti** između grupa i njihovih članova. Te nejednakosti mogu biti u vidu pripadnosti **veri ili polu, starosti, profesionalne kvalifikacije i ekonomskog statusa**. U istoriji su postajale četiri vrste socijalne stratifikacije i to:

- **ropstvo**: ekstremna socijalna stratifikacija, ogromni jaz između najbogatijih i najsiromašnijih. Podela ljudi na robove i robovlasnike
- **kasta**: karakterističan za Indijsko društvo. Zasniva se na hinduističkom verovanju u reinkarnaciju, gde će oni koji ne poštuju pravila i norme svoje kaste zauzeti niži položaj u drugom životu. Postojala je zabrana mešanja više i niže kaste
- **staleži**: karakteristični za Evropu u doba feudalizma. Podela ljudi se vršila na osnovu obaveza i prava i to na najviši stalež (**aristokratija**), drugi stalež (**sveštenstvo**) i treći stalež (**radnici**)
- **klase**: današnji obrazac socijalne stratifikacije. Klase se formiraju u odnosu na **ekonomske** faktore (zanimanje i visina prihoda) i **kulturne** faktore (način života, kulturni kapital).

Socijalna stratifikacija savremenog društva prati obrasce klasne šeme koju je razvio britanski sociolog Džon Goldtorp, sa malim dopunama i izmenama. Danas se za socijalnu stratifikaciju najčešće koristi troklasni model:

- **viša klasa**: najmanji procenat stanovništva. U ovu klasu spadaju veoma bogati i moćni, oni koji imaju veliku **političku i ekonomsku moć**. To su vlasnici velikih kompanija, političari, oligopoli, kao i slavni glumci, muzičari, režiseri... Džon Goldtorp je kao najvišu klasu smatrao službeničku klasu, ali se ona danas više smatra kao viša srednja klasa. Goldtorp je prilikom stvaranja svoje klasne šeme zanemario one najbogatije, „**elitnu klasu**“, ali u stvarnosti je ona jezgro više klase i nikako se ne sme zanemariti.

- **srednja klasa**: pre svega pripadnici „**belih okovratnika**“ tj. službenika. Tu spadaju administrativni radnici, profesori, službenici, medicinski radnici i sajber radnici. U industrijski razvijenim zemljama srednja klasa obuhvata najveći deo stanovništva. Goldtorpova „međuklasa“ odgovara današnjoj srednjoj klasi.

- **niža klasa**: odgovara Goldtorpovoj „radničkoj“ klasi. Postojalo je uverenje (po Karlu Marksu) da će se radnička klasa **uzdignuti na srednju** klasu po principu „poburžoaziranja“ - povećanja radničke plate bliže srednjoklasnoj, čime bi se radnička klasa približila srednjoj. U

praksi, ovo nije zaživelo. Radničku klasu čine većinom najamni radnici, članovi „plavih okovratnika“.

Pored tri osnovne, neki autori ističu još jednu, po hijerarhiji najnižu klasu, **podklasu**. Tu spadaju nezaposleni ili nestalno zaposleni, beskućnici i primaoci socijalne pomoći. Podklasa ima i etničku dimenziju- tako na primer govorimo o **crnoj podklasi** u SAD-u, alžirskoj podklasi u Francuskoj...

38. Društvena pokretljivost

Društvena pokretljivost predstavlja **kretanje pojedinaca i grupa među društveno-ekonomskim pozicijama**. To obuhvata kretanje među klasama, društvenim zajednicama i grupama, kao i kretanje među različitim geografskim regijama. Postoje dve vrste društvene pokretljivosti:

- vertikalna
- horizontalna

Vertikalna društvena pokretljivost je uzlazno ili silazno kretanje na društveno-ekonomskoj lestvici. **Uzlazno** vertikalno kretanje se pre svega ogleda u opštem napredku u poslu, tj. uzlaznom kretanju po organizacionoj hijerarhiji radnog mesta. **Silazno** kretanje se javlja usred velikog pritiska na višim delovima hijerarhije, restrukturiranju hijerarhije i usred velike tržišne **konkurentnosti** koja dovodi do **otpuštanja** ili stvaranja tzv. “**tehnološkog viška**”.

Horizontalna pokretljivost je kretanje između geografskih područja. Vertikalna i horizontalna pokretljivost su često međusobno povezane i imaju **uzročno-posledičan** odnos. Postoje dva oblika izučavanja društvene pokretljivosti:

- **intrageneracijska**: kretanje pojedinca u toku radnog veka
- **intergeneracijska** mobilnost: kretanje kroz generacije

Izvedena su mnoga istraživanja o stepenu društvene pokretljivosti. Pre svega Otis Danks i Peter Blau su otkrili da većina ispitanih muškaraca (od 20.000 ukupno) **prati uzlaznu putanju** društvene pokretljivosti, ali u **užem krugu svoje profesije**. Dalje, Seymour Lipset i Rajnhard Bendiks su zapazili veliku uzlaznu društvenu pokretljivost “**plavih kragi**” na **poziciju belih**, i to više u Evropi, nego u SAD-u. Gordon Marshall i Dejvid Fert su analizirali subjektivne osećaje pojedinaca koji su bili subjekti uzlazne i silazne društvene pokretljivosti, i zaključili da se **subjektivni osećaj** (pre svega zadovoljstva ili razočarenja) ne menja u odnosu na njihovo kretanje po društveno-ekonomskoj lestvici.